

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 342.1

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-4-15>

Анастасія Муслімівна Мерник

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

Науково-дослідний інститут
державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
Харків, Україна

ЗАСОБИ МЕДІА, ЯК ІНСТИТУЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті висвітлено різні аспекти взаємодії медіа в умовах війни, звернено увагу на виклики та можливості, які вони створюють для суспільства, та висвітлено ключові питання щодо етики та відповідальності медіа в умовах воєнного стану. Наголошується на тому, що в контексті конфліктів та війни медіа стають не лише свідками подій, а й активними учасниками процесів, впливаючи на важливі аспекти суспільного життя, включаючи мобілізацію громадської думки, формування національної ідентичності та сприйняття війни як такої. Війни ведуться не лише на полі бою, але й у медіа-просторі, де кожна воююча сторона намагається заручитися підтримкою та вплинути на громадську думку. У рамках статті ставиться ціль продемонструвати як війна впливає на засоби медіа й який вплив останні мають на розвиток подій під час збройної агресії. Так, воєнний стан завжди має серйозний вплив на свободу преси та медіа, оскільки він породжує різноманітні виклики, які можуть обмежити роль журналістики в суспільстві та демократії. В умовах війни уряди нерідко вводять обмеження на свободу преси, щоб контролювати потік інформації та зберегти свою політичну стабільність. Зворотною стороною є використання медіа для формування корисної для уряду громадської думки в умовах війни. Вивчаються різні аспекти діяльності засобів медіа в умовах дії воєнного стану й акцентується увага на тому, що в такий період медіа відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні громадської думки та впливі на сприйняття суспільством подій війни. У цих умовах медіа стають основним джерелом інформації для громадян, визначають тон дискусій та впливають на ставлення суспільства до військових дій. Медіа відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до інформації. Вони є основним джерелом новин та аналізу подій у місцях ведення бойових дій, що допомагає громадянам аналізувати ситуацію та приймати раціональні рішення. За результатом дослідження зроблено висновок, що в контексті воєнного стану, роль медіа виявляється

критичною для забезпечення доступу до об'єктивної інформації, збереження демократичних принципів та прав людини, а також підтримки міжнародного співтовариства в оцінці ситуації в зоні ведення бойових дій Незалежні медіа відіграють важливу роль у розкритті правдивої картини подій, контролі за діяльністю влади та війська, а також сприяють формуванню інформованої громадської думки. Проте воєнний стан може викликати серйозні виклики для свободи преси та прав людини через цензуру, масові порушення прав та небезпеку для журналістів. Важливо підтримувати роботу незалежних медіа організацій та забезпечувати доступ до об'єктивної інформації в умовах введення війни, щоб забезпечити захист прав людини та збереження демократичних цінностей.

Ключові слова: права людини; війна; засоби медіа; інформація.

Anastasiia M. Mernyk

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Scientific Research Institute of State Building and Local Government
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

MEDIA AS CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Annotation. *The article highlights various aspects of media interaction in wartime, draws attention to the challenges and opportunities they create for society, and highlights key issues regarding the ethics and responsibility of the media in presenting information during martial law. It is emphasized that in the context of conflicts and war, the media become not only witnesses of events, but also active participants in processes, influencing important aspects of public life, including the mobilization of public opinion, the formation of national identity and the perception of war as such. Wars are fought not only on the battlefield, but also in the media space, where each warring party tries to enlist support and influence public opinion. The article aims to demonstrate how war affects the media and what impact the latter have on the development of events during armed aggression. Thus, martial law always has a serious impact on freedom of the press and media, as it creates various challenges and restrictions that can significantly limit the role of journalism in society and democracy. In times of war, governments often impose restrictions on freedom of the press in order to control the flow of information and maintain their political stability. The flip side is the use of the media to shape public opinion useful to the government in times of war. Various aspects of the media's activities under martial law are studied and attention is focused on the fact that during such a period the media play an extremely important role in shaping public opinion and influencing society's perception of war events. In these conditions, the media become the main source of information for citizens, set the tone of discussions and influence society's attitude to military actions. The media play a key role in ensuring access to information. They are the main source of news and analysis of events*

on the front lines, which helps citizens understand the situation and make informed decisions. The study concluded that in the context of martial law, the role of the media is critical in ensuring access to objective information, preserving democratic principles and human rights, and supporting the international community in assessing the situation in the conflict zone. Independent media play an important role in revealing the true picture of events, monitoring the activities of the authorities and armed groups, and contributing to the formation of informed public opinion. However, military conflict can pose serious challenges to press freedom and human rights through censorship, mass violations of rights, and danger to journalists. It is important to support the work of independent media organizations and ensure access to objective information in conditions of military conflict in order to ensure the protection of human rights and the preservation of democratic values.

Keywords: *human rights; war; media; information.*

ВСТУП

Медіа, як важливий елемент суспільно-політичного життя, відіграють ключову роль у висвітленні подій, впливаючи на формування громадської думки та уявлень. Умови воєнного стану ставлять перед медіа нові та складні завдання, вимагаючи від них не лише інформування, а й збереження об'єктивності, етичності та відповідальності. У контексті конфліктів та війни медіа стають не лише свідками подій, а й активними учасниками процесів, впливаючи на важливі аспекти суспільного життя, включаючи мобілізацію громадської думки, формування національної ідентичності та сприйняття війни як такої. У цьому контексті важливо розглянути роль медіа в умовах воєнного стану, їх можливості та обмеження, а також вплив на суспільство та політичні процеси.

Медіа являє собою один із найважливіших аспектів сучасної війни, що впливає на її хід, громадське сприйняття та її результати. Війни ведуться не лише на полі бою, але й у медіа-просторі, де кожна воююча сторона намагається заручитися підтримкою та вплинути на громадську думку.

Окремі аспекти засобів медіа в умовах війни розглянуті в роботах Г. Захаві [1], М. Леманчик і М. Трошинськи [2, с. 4], Г. Єн [3, с. 114], П. Яндли [4, с. 352], Ю. Межоя [5], Л. Кюрек [6], М. Нильсон [7, с. 3], К. Шлешер [8, с. 44] та ін.

Так, Г. Захаві цілком виправдано наголошує на тому, що сімейний альбом кожної родини нажаль часто стає першим засобом, через який ми стикаємося з війною, бо подекуди він поєднує на своїх сторінках фотографії мирних канікул дитини із військовими знімками, пасторальні пейзажи із закордонними місцями миротворців, сплітаючи ці контраст в єдине ціле.

У роботі автор відображає маловідому історичну спадщину, яка бере початок у Першій світовій війні – першій історичній події військового характеру, яка була сфотографована широкою публікою. З початком війни аматорська фотоіндустрія, орієнтована на відпочинок і свята, виправдано занепала. Тоді компанія Kodak знайшла несподіване рішення: перепрофілювати фотокамеру на інструмент, що дозволяє відобразити військову реальність не через жажливі фото війни, а через мирні миті під час війни.

Тут слід зазначити, що така бізнес-ідея, з одного боку, може виглядати як намагання полегшати біль і смуток, що несе із собою війна, так і невинуватене знецінення жахів та жертв війни. Схожу критику спрощеного ставлення до військових злочинів знаходимо у відгуках на книгу Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі». Бо постраждали від війни особи, які, наприклад, знаходились у драматичному театрі в місті Маріуполь 16 березня 2022 року під час бомбардування, навряд змогли би зняти війну так само радісно, як літні канікули в мирний час.

Проте в статті обґрунтовується думка, що компанія позиціонувала зум як спосіб уникнути насильства, прибравши його з кадру, і просувала зйомку одним клацанням як спосіб зберегти швидкоплинні миті краси посеред хаосу. Спалах позиціонувався як джерело оптимізму в темні часи, а сімейний альбом був представлений як ностальгічний об'єкт, що створює образ війни, що триває, ніби вона вже закінчилася.

Ця кампанія, заснована на фото очевидців війни у світі, досягла безпрецедентного успіху, встановивши норми аматорської військової фотографії. Тому в статті «Спокій у кожному кадрі» Г. Захаві розглядає модель, яка формує сприйняття, фіксацію та обмін досвідом війни та набуває нового значення в міру того, як аматорська військова фотографія виходить за рамки сімейних альбомів і стає глобальним явищем у соціальних мережах [1].

На дискурси про війну в XXI столітті та його концептуальній і методологічній основі наголошує М. Леманчик та М. Трошинські у своїй статті «Дискурси про війну в 21 столітті: навігація лінгвістичним ландшафтом сучасного конфлікту», підкреслюючи, що мова формує, легітимізує та заперечує сучасні збройні конфлікти за допомогою стратегічного найменування, фреймінгу та репрезентації соціальних акторів. Спираючись на критичний дискурсивний аналіз та мультимодальні підходи, автори висвітлюють ідеологічне навантаження, перформативність військового дискурсу та його вбудованість у мінливу медіаекологію. Автори аргументують думку про те, що ключові трансформації сьогодні включають гібридизацію конфлікту, розмивання кордонів між військовим і мирним часом та зростання цифрових контрнарративів [2]. Зазначене твердження лише підтверджує тезу про небезпечність ілюзорного спрощення військових подій у фотографіях, які намагаються прибрати насильство з кадру задля демонстрації «краси серед хаосу».

М. Леманчик і М. Трошинські в статті розглядаються різні глобальні кейси – від України та Ємену до Індії та Бразилії та демонструють, як мова функціонує одночасно як зброя влади та інструмент опору. Автори закликають до міждисциплінарних досліджень мультимодальних, транснаціональних і тимчасових вимірів військового дискурсу в XXI столітті.

Сьогодні в науковій літературі знаходимо дослідження, які підтверджують, як медійні журнали неполітичного характеру використовуються, зокрема, і для військової пропаганди. Так, Г. Єн у своїй роботі «Від «індоктринації» до «масової орієнтації» та її «повороту» – світ тайванських жінок» демонструє, як жіночий

журнал *The Taiwan Women's World* (*Taiwan Fujinkai*), вперше виданий у колоніальному Тайвані в 1934 році, виник під впливом зовнішнього контексту й безлічі внутрішніх факторів, зазнав змін у своєму редакційному напрямку, зробив свій внесок у формування образу ідеальної жінки.

Розглянутий із подвійного погляду Японської імперії та колоніального тайванського суспільства, журнал було запущено в епоху, відзначену припливом японських комерційних жіночих журналів на Тайвань та просуванням кампанії із соціальної освіти. У цьому контексті журнал підкреслював баланс між масовою розвагою й соціальною освітою. Однак його зміст значною мірою схилився до індоктринації, а не до розваг, не задовольняючи читачок, які культивували популярний смак на імперському ринку читання.

Невдовзі після створення журнал перепрофілювався на орієнтацію на масовий ринок під тиском читачів. Проте після фінансових труднощів і подальшої реорганізації видання перейшло під контроль дружини капіталіста, яка мала офіційні зв'язки, що призвело до повернення до ідеологічної обробки. У міру розвитку соціально-політичної обстановки журнал зрештою почав співпрацювати з військовими, звернувшись до військової пропаганди та ставши засобом національної мобілізації [3, с. 114].

Як газетні публікації та популярні розважальні заклади стають ключовими майданчиками для поширення військових новин відображено в статті П. Яндлі «Переосмислення лондонської «лихоманки мейфікінгу»: популярні розваги та новини воєнного часу. Культура травня 1900 року» [4, с. 354]. У цій статті автор акцентує увагу на недооціненні значення культурних і політичних масових розваг, зокрема у театрі Вест-Енда. Стаття демонструє, як журналістика й культура перформансу спільно сформували публічне вираження патріотичного ентузіазму. Більше того, зображення в пресі натовпу, що святкує свою перемогу в 1990 році, самі по собі були театральними, відображаючи просторове та сенсорне середовище задоволення населення Вест-Енда. Аналіз такої взаємодії масових представництв, театального простору та нової культури військового часу дає нове розуміння культурних механізмів «військового патріотизму та імперських настроїв» [4, с. 366] на рубежі ХХ століття.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для здійснення дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові (аналізу, синтезу), приватні методи наукового пізнання, що застосовуються у багатьох науках (порівняльний, кількісного й якісного аналізу), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий). Загальнофілософський (універсальний) метод пізнання авторка використовує на всіх етапах пізнавального процесу.

За допомогою методу аналізу розкриті характерні ознаки та вивчені окремі особливості функціонування засобів медіа в умовах дії воєнного стану. Порівняльний аналіз надав можливість виявити різні аспекти дії засобів медіа в умовах

особливих правових режимів у країнах сучасності. Так, одні автори, стверджують, що сімейний альбом кожної родини часто стає першим засобом, через який ми сти-каємося з війною, бо подекуди він поєднує на своїх сторінках фотографії мирних канікул дитини із військовими знімками. Інші, що ключові трансформації сьогод-ні включають гібридизацію конфлікту, розмивання кордонів між військовим і мир-ним часом та зростання цифрових контрнарративів. Треті, що медійні журнали неполітичного характеру використовуються, зокрема, і для військової пропаганди.

За допомогою методу узагальнення виділено фактори, які дозволяють подо-лати сучасні виклики діяльності медіа в умовах воєнного стану шляхом розвитку критичного мислення та здатності до аналізу інформації серед громадян, а також підтримки незалежності та об'єктивності медіа.

Метод дедукції надав можливість на основі доктринальних поглядів науковців вивести загальний висновок щодо впливу засобів медіа на сприйняття суспільством подій воєнного конфлікту та війни. У цих умовах медіа стають основним джере-лом інформації для громадян, визначають тон дискусій та впливають на ставлен-ня суспільства до військових дій. Медіа відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до інформації. Вони є основним джерелом новин та аналізу подій у міс-цях ведення бойових дій, що допомагає громадянам зрозуміти ситуацію та при-ймати раціональні рішення.

Індуктивний метод надав можливість одержати загальний висновок щодо зна-чення медіа для воєнного стратегічного плану, який може полягати у використан-ні останніх для маніпулювання інформацією та формування громадської думки. Використання медіа як інструменту воєнної пропаганди має на меті досягнення політичних, соціальних і військових цілей, вплив на настрої суспільства, а також формування образу противника.

Історичний метод пізнання посприяв демонстрації, як газетні публікації та по-пулярні розважальні заклади стають ключовими майданчиками для поширення військових новин та недооціненості значення культурних і політичних масових розваг в умовах війни. Демонструється, як журналістика й культура перформансу спільно сформували публічне вираження патріотичного ентузіазму.

У статті застосовувалися також і спеціально-юридичні методи, зокрема фор-мально-юридичний і системно-структурний, які було використано під час роз-робки та вивчення термінологічного апарату цієї роботи, а саме при з'ясуванні змісту категорій «воєнний стан».

Як нормативна база в статті використовується Указ Президента України про введення в дію рішення РНБО України від 28 квітня 2017 року «Про застосуван-ня персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санк-цій)» [11]. У роботі використовуються доктринальні джерела, що розкривають різні аспекти впливу воєнного стану на засоби медіа та навпаки.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. Воєнний стан є юридичним терміном, який використовується для позначен-ня особливого правового режиму, що виникає в державі під час військового кон-

флікту або загрози війни. Це юридично оформлений режим, застосований урядом для забезпечення національної безпеки та захисту державних інтересів у кризові чи воєнній ситуації. Воєнний стан передбачає значне розширення повноважень влади та передбачає додаткові обмеження громадських свобод та прав людини. Це може включати введення цензури (у недемократичних країнах), обмеження свободи слова, обмеження прав на зібрання й об'єднання. Під час функціонування воєнного стану часто військові закони та правила набувають пріоритету над цивільним законодавством. Поняття воєнного стану може варіюватися в залежності від країни та її конституційних норм. У деяких державах воєнний стан може бути введений тільки за рішенням парламенту або президента, в інших – передбачено інший порядок введення обмежень прав людини в разі виникнення воєнної загрози.

Отже, воєнний стан може мати серйозний вплив на життя громадян та функціонування суспільства в цілому. Він часто супроводжується мобілізацією, введенням різних обмежень і накладенням додаткових обов'язків на населення. У таких умовах правоохоронні органи та військові структури мають розширені повноваження, що може призвести до посилення контролю за громадянами та збільшення обсягу військових дійств. Загалом воєнний стан – це складний і непередбачуваний період в історії країни, коли влада змушена приймати рішення, спрямовані на забезпечення безпеки та стабільності держави в умовах війни. Однак важливо забезпечити, щоб будь-які обмеження прав людини були обґрунтовані, тимчасові та не порушували принципи правової держави і гуманітарних стандартів.

Воєнний стан завжди має серйозний вплив на свободу преси та медіа, оскільки він породжує різноманітні виклики й обмеження, які можуть суттєво обмежити роль журналістики в суспільстві та демократії. В умовах війни уряди нерідко вводять обмеження на свободу преси, щоб контролювати потік інформації та зберегти свою політичну стабільність. Одним із способів обмеження свободи преси під час воєнного стану є введення цензури (у недемократичних країнах). Уряд може забороняти публікацію певних матеріалів або інформації, яка може вважатися небажаною або шкідливою для національної безпеки. Це може призвести до того, що медіа не можуть вільно висвітлювати події війни та порушень прав людини, а також недостовірно та неповно інформувати громадськість.

Зворотною стороною є використання медіа для формування корисної для уряду громадської думки в умовах війни. Так, автори дослідження «Наративи війни: українська меметична війна у Твіттері» [5] при вивченні меметичної війни через призму її наративів, виявили, що вони є ключовим компонентом успіху: твіти з наративом «жертви» збирають удвічі більше ретвітів. Проте зловмисні наративи, що фокусуються на ворога, знаходять більший відгук, ніж наративи про героїзм чи жертви, у країн, які надають велику допомогу Україні. Автори статті наголошують, що російське вторгнення в Україну в 2022 році призвело до інтенсифікації використання соціальних мереж державними суб'єктами

в кібервійні. Військове спілкування за допомогою мемов стало успішною стратегією, яка використовується не тільки незалежними акаунтами, а й – уперше в повномасштабній міждержавній війні – офіційними акаунтами уряду [5]. Таке дослідження демонструє операцій вплив країн на світову реакцію щодо військових подій, тим самим відображає еволюцію соціально-технічних систем під час війни.

Крім цього, уряди можуть установлювати обмеження на доступ журналістів до воєнних зон або контролювати їх діяльність у зоні бойових дій. Це може ускладнити збір інформації та висвітлення справжнього стану речей, що призводить до зміни образу конфлікту та його перекручення. Крім того, уряди можуть вживати заходів щодо засудження та переслідування журналістів, які критикують дії влади або розкривають інформацію, що є невігідною для політичного режиму. Це може створити атмосферу страху та самоцензури серед медіа, які можуть уникати розкриття чутливих тем або критики влади з опаски перед репресіями.

2.2. Воєнний стан є періодом, коли медіа відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні громадської думки та впливі на сприйняття суспільством подій воєнного конфлікту. У цих умовах медіа подекуди стають основним джерелом інформації для громадян, визначають тон дискусій і впливають на ставлення суспільства до військових дій. Медіа відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до інформації. Вони є основним джерелом новин та аналізу подій у місцях ведення бойових дій, що допомагає громадянам зрозуміти ситуацію та приймати раціональні рішення. Медіа розкривають факти про воєнні події, розповідають про жертви та збитки, а також аналізують причини й наслідки військових дій. Далі медіа впливають на формування громадської думки та поглядів суспільства на війну. Вони можуть стимулювати патріотизм та підтримку військових дій, висвітлюючи героїчні вчинки та історії жертв війни. З іншого боку, медіа можуть викликати обурення та критику демонструючи факти порушень прав людини внаслідок війни.

Крім того, медіа відіграють важливу роль у забезпеченні об'єктивного висвітлення подій та аналізу ситуації. Їх незалежність і професіоналізм є ключовими в аналізі та критичному оцінюванні подій. Це дозволяє суспільству розуміти складність ситуації та її наслідки, а також допомагає уникнути маніпуляцій та пропаганди. Проте важливо враховувати, що в умовах воєнного конфлікту медіа можуть стати об'єктом маніпуляцій та пропаганди з боку влади чи сторін конфлікту. У таких випадках вони можуть спотворювати факти та події з метою впливу на громадську думку та підтримки певної політичної сили.

Отже, роль медіа у формуванні громадської думки під час воєнного стану є надзвичайно важливою. Вони визначають спосіб сприйняття подій воєнного конфлікту, впливають на ставлення суспільства до військових дій та забезпечують об'єктивне висвітлення подій. Проте важливо забезпечити, щоб медіа залишалися незалежними й об'єктивними, щоб громадяни могли отримувати достовірну інформацію та формувати свою думку на основі обґрунтованих фактів.

У сучасних умовах військових конфліктів медіа стають невід'ємною складовою воєнного стратегічного плану, яка використовується для маніпулювання інформацією та формування громадської думки. Використання медіа як інструменту воєнної пропаганди має на меті досягнення політичних, соціальних і військових цілей, вплив на настрої суспільства, а також формування образу противника. Одним із основних методів воєнної пропаганди є контроль над інформаційним простором. Ворог може спотворювати факти, розповсюджувати дезінформацію та фейки, а також блокувати доступ до незалежних джерел інформації. Це дозволяє йому контролювати образ ворога та перекручувати реальність у свою користь. Ще одним методом використання медіа є масове поширення пропагандистських матеріалів через різноманітні канали зв'язку. Це можуть бути телебачення, радіо, газети, соціальні мережі тощо. Пропагандистські матеріали можуть містити інформацію, яка сприймається як обґрунтована, але при цьому будувати певне маніпулятивне навіювання, що спрямована на формування певних поглядів та ставлення до подій. Крім того, воєнна пропаганда часто використовує психологічні методи впливу на аудиторію. Це може бути емоційне збудження, створення страху чи ворожості до противника, а також підсилення націоналістичних чи патріотичних настроїв серед власного населення.

У цьому контексті слід звернути увагу на використання мовних одиниць як засобу ведення інформаційної агресії проти України. Наприклад, Ольга Кирилюк у своєму лінгвістичному дослідженні «Сфабриковані фрейми як спосіб стирання історичної пам'яті» [9, с. 1424] наголошує, що вживання одних і, навпаки, витіснення інших іменників із соціального дискурсу може руйнувати усталені каркасні структури, нав'язувати хибні концепції, які докорінно змінюють мовну картину світу реципієнта. Існує, так звана, концепція «сфабрикованої рамки» як способів неправильного тлумачення подій. Таким чином, пропаганда країни, використовуючи усталений набір мовних одиниць, може встановити хибну вербалізацію традиційних понять. Наприклад: 1) заміна ключових лексем у повідомленні (термін «(борець за незалежність)» замінено на «(бандит)» або «(фашист)»); 2) вилучення лексем із публічного простору (наприклад, заборона на використання терміну «(український народ)»); 3) введення в негативний контекст (зокрема, образів українських національних героїв (зокрема, письменників і науковців) за допомогою слів із негативною, часто зневажливою семантикою) тощо.

Тому країни, які перебувають у потенційній зоні агресорів, мають своєчасно визнавати випадки мовної агресії в публічному дискурсі, щоб розробити ефективну систему контрзаходів. До таких заходів можуть відноситися й обмеження свободи слова конкретних медіа або заборона їх діяльності. Наприклад, блокування російських інтернет-сервісів в Україні шляхом обмеження інтернет-провайдерами доступу до низки російських інтернет-сайтів. Правовою підставою для блокування стало введення додаткових санкцій щодо Росії Указом Президента України про введення в дію рішення РНБО України від 28 квітня 2017 року

«Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [10].

Важливо розуміти, що воєнна пропаганда може мати негативні наслідки для суспільства. Вона може сприяти посиленню конфлікту та ворожнечі, розширенню міжнаціональних або міжрелігійних розбратів, а також порушенню прав людини. Отже, використання медіа як інструменту воєнної пропаганди є антисоціальним явищем. Воєнна пропаганда може здійснювати великий вплив на формування громадської думки та сприйняття події війни, вона може мати серйозні наслідки для суспільства та міжнаціональних відносин. Тому важливо розвивати критичне мислення та здатність до аналізу інформації серед громадян, а також підтримувати незалежність та об'єктивність медіа. Воєнний стан часто супроводжується посиленням цензури та контролю за інформацією з метою забезпечення національної безпеки, підтримки військових дій та управління громадською думкою. Це явище відображає боротьбу між необхідністю збереження конфіденційної інформації та демократичними принципами свободи слова та доступу до інформації.

Використання цензури урядами країн в умовах воєнного стану може мати різноманітні форми. Це може бути заборона публікації конкретних матеріалів, обмеження доступу до інтернет-ресурсів, перегляду засобів масової інформації та соціальних мереж, а також заборона розголошення деяких аспектів військових операцій чи таємниць державного характеру. Проте, якщо обмеження свободи слова (у правовій державі) мають на меті захистити військові та державні таємниці, запобігти розповсюдженню неправдивої інформації, а також зберегти мораль і психологічний стан суспільства, то використання цензури в недемократичних країнах може призвести до порушення прав людини, таких як свобода слова, право на інформацію та свобода вираження думки. Це зумовлює функціонування в країнах цензурованих медіа самоцензури серед журналістів та втручання в свободу дій громадян. Більш того, цензура може призвести до виникнення відчуття недовіри до офіційної інформації та посилення поширення фейкових новин і конспірологічних теорій. Контроль за інформацією в умовах воєнного стану також може призводити до зниження рівня прозорості дій влади, що може сприяти корупції та зловживанням владою. При цьому розповсюдження об'єктивної інформації та вільна дискусія можуть бути обмежені, що підриває демократичні принципи та послаблює контроль суспільства над владою.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 15 Конституції України цензура є забороненою. Конституційна заборона цензури обумовлена реалізацією принципу політичного, економічного й ідеологічного плюралізму, що закріплені у частині першій коментованої статті. Під цензурою слід розуміти будь-яке перешкоджання в розповсюдженні правдивої інформації через існуючі засоби її поширення, необхідність погодження змісту розповсюдженої інформації з органами публічної влади, окрім випадків, передбачених законом (у широкому значенні) або прямої судової заборони.

Наприклад, відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України, що введено в дію Указом Президента України від 02.02.2021 №43/2021 «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Телерадіокомпанія 112-ТВ» застосовуються персональні санкції на 5 років, які полягають, зокрема, у забороні користування радіочастотним ресурсом України та припиненні надання послуг з ретрансляції/розповсюдження телепрограм/надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування. Санкції обумовлені потребою ефективного реагування на наявні й потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України. Конституційний Суд України у рішенні від 21.12.2021 №3-р/2021 переконливо довів обґрунтованість заборони розповсюдження окремих творів із метою захисту конституційних цінностей нашої держави. Наголосивши, що в умовах застосування різних засобів цілеспрямованого формування негативного образу України протидія державі-агресору здійснюється також в інформаційній сфері як складник національної безпеки української держави. Для протидії загрозам парламент застосовує систему нормативних засобів забезпечення інформаційної безпеки України. До національних інтересів України в інформаційній сфері належать життєво важливі інтереси суспільства й держави, зокрема: захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди, захист українського суспільства від агресивного інформаційного впливу Російської Федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної й релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України.

Згідно з офіційною конституційною доктриною «під цензурою слід розуміти контроль з боку інститутів публічної влади за змістом та розповсюдженням інформації з метою захисту інформаційного простору, тобто прямих або опосередкованих дій держави, спрямованих на обмеження чи навіть заборону поширення інформації, яку вона вважає шкідливою чи не потрібною для суспільства» (абз. 3 пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини Рішення КСУ (Перший сенат) від 22.01.2020 №1-р(І)/2020).

Цензура виявляється в замовчуванні суспільно необхідної інформації, забороні розкриття окремих тем, показ деяких осіб та поширення інформації про них, забороні опозиційних думок до державних органів та їх посадових осіб.

Заборона цензури є одним із основних принципів інформаційної безпеки в політико-правовому вимірі та набуває особливого значення в умовах гібридної інформаційної війни сучасності. Зворотньою стороною цензури виступає пропаганда, разом вони утворюють інформаційний і віртуальний простір, за допомогою якого може здійснюватись управління суспільством.

Органи політичної влади за допомогою стратегічних комунікацій або операцій впливу (які деякі науковці розглядають як елементи сучасної пропаганди) здійснюють вплив на масову свідомість із метою формування підтримки легітимнос-

ті діючої влади. Принцип заборони цензури дає можливість контрмеседжу здійснювати зворотній вплив на свідомість виборців. Таким чином, баланс між зазначеними напрямками впливу надає можливість формування об'єктивного світосприйняття політико-правових явищ. Заборона цензури дає можливість засобам масової інформації формувати зміст своєї продукції виходячи зі суспільного запиту, а не державного інтересу.

Отже, в умовах воєнного стану посилення контролю за інформацією в умовах воєнного стану є складною проблемою, що вимагає балансування між захистом національної безпеки та збереженням демократичних цінностей. Важливо забезпечувати доступ до об'єктивної та достовірної інформації, забезпечувати свободу слова та право на інформацію, а також здійснювати нагляд за дотриманням прав людини та демократичних стандартів у всіх сферах суспільства.

ВИСНОВКИ

У контексті воєнного стану роль медіа виявляється критичною для забезпечення доступу до об'єктивної інформації, збереження демократичних принципів та прав людини, а також підтримки міжнародного співтовариства в оцінці ситуації в зоні ведення бойових дій. Незалежні медіа відіграють важливу роль у поширенні достовірної інформації, контролі за діяльністю влади та збройних сил, а також сприяють формуванню об'єктивної громадської думки. Проте воєнний стан може викликати серйозні виклики для свободи преси та прав людини через цензуру, масові порушення прав та небезпеку для журналістів. Важливо підтримувати роботу незалежних медіа організацій та забезпечувати доступ до об'єктивної інформації в умовах воєнного стану, щоб забезпечити захист прав людини та збереження демократичних цінностей.

Умови воєнного стану ставлять перед медіа нові та складні завдання, вимагаючи від них не лише інформування, а й збереження об'єктивності, етичності та відповідальності. Сьогодні війни ведуться не лише на полі бою, але й у медіа-просторі, де кожна воююча сторона намагається заручитися підтримкою та вплинути на громадську думку.

Воєнний стан завжди має серйозний вплив на свободу преси та медіа, оскільки він породжує різноманітні виклики й обмеження, які можуть суттєво обмежити роль журналістики в суспільстві та демократії. В умовах війни уряди нерідко вводять обмеження на свободу преси, щоб контролювати потік інформації та зберегти свою політичну стабільність. Уряд може забороняти публікацію певних матеріалів або інформації, яка може вважатися небажаною або шкідливою для національної безпеки. Зворотньою стороною є використання медіа для формування необхідної для уряду громадської думки в умовах війни.

Отже, воєнний стан має значний вплив на свободу преси та медіа, що може призвести до обмеження доступу до інформації, перекручення фактів та збільшення контролю влади над медіаорганізаціями. Це підкреслює важливість захисту свободи преси та забезпечення незалежності журналістики як важливого

елемента демократичного суспільства, навіть у найскладніших умовах. Воєнний стан є періодом, коли роль медіа стає критичною для суспільства, політичної стабільності та міжнародних відносин. Медіа в цих умовах відіграють низку ключових функцій, що визначаються важливістю інформаційної підтримки, мобілізації суспільства та забезпечення об'єктивного висвітлення подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Zahavi H. Peace in every shot: How Kodak changed the way we see war. *Memory Mind & Media*. 2025. №4. P. 1–24. URL: <https://doi.org/10.1017/mem.2025.10005>.
- [2] Lemańczyk M., Troszyński M. Discourses on War in the 21st Century: navigating the linguistic landscape of contemporary conflict. *Language Discourse and Society*. 2025. № 13(1-25). P. 3–12.
- [3] Yen H.-J. From «Indoctrination» to «Mass Orientation» and Its «Turn» – The Taiwan Women’s World (Taiwan Fujinkai), Its Publishers and Readers, and the Creation of Female Imagery. *Historical Inquiry*. 2025. № 75. P. 113–176.
- [4] Yeandle P. London’s ‘Mafeking Fever’ Reconsidered: Popular Entertainments and Wartime News Culture in May 1900. *Cultural and Social History*. 2025. №22(3). P. 351–369.
- [5] Mejova Y., Capozzi A., Monti C., De Francisci Morales. Narratives of War: Ukrainian Memetic Warfare on Twitter. *Proceedings of the ACM on Human Computer Interaction*. 2025. №9(2). P. 139.
- [6] Kurek L., Budak C., Gilbert E. Wikipedia in Wartime: Experiences of Wikipedians Maintaining Articles About the Russia-Ukraine War. *Proceedings of the ACM on Human Computer Interaction*. 2025. №9(2). P. 209.
- [7] Nilsson M., Simonsen A. H. Visual journalism and verification at war: Norwegian and Swedish news outlets covering Ukraine. 2025. Routledge. P. 112.
- [8] Schleicher K. Military, Government, and Media Management in Wartime. *Handbook of International Crisis and Risk Communication Research Second Edition*. 2025. P. 43–54.
- [9] Kyryliuk O. Fabricated frames as a way of erasing historical memory (based on the discourse of Russia’s aggression against Ukraine). *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. № 17. P. 1423–1437.
- [10] Указ Президента України про введення в дію рішення РНБО України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 15.05.2017 № 133/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17#Text>.

REFERENCES

- [1] Zahavi, H. (2025). Peace in every shot: How Kodak changed the way we see war. *Memory Mind & Media*, 4, 1–24. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/mem.2025.10005>.
- [2] Lemańczyk, M., & Troszyński, M. (2025). Discourses on War in the 21st Century: navigating the linguistic landscape of contemporary conflict. *Language Discourse and Society*, 13(1-25), 3–12.
- [3] Yen, H.-J. (2025). From «Indoctrination» to «Mass Orientation» and Its «Turn» – The Taiwan Women’s World (Taiwan Fujinkai), Its Publishers and Readers, and the Creation of Female Imagery. *Historical Inquiry*, 75, 113–176.
- [4] Yeandle, P. (2025). London’s ‘Mafeking Fever’ Reconsidered: Popular Entertainments and Wartime News Culture in May 1900. *Cultural and Social History*, 22(3), 351–369.

- [5] Mejova, Y., Capozzi, A., Monti, C., & De Francisci Morales. (2025). Narratives of War: Ukrainian Memetic Warfare on Twitter. *Proceedings of the ACM on Human Computer Interaction*, 9(2), 139.
- [6] Kurek, L., Budak, C., & Gilbert, E. (2025). Wikipedia in Wartime: Experiences of Wikipedians Maintaining Articles About the Russia-Ukraine War. *Proceedings of the ACM on Human Computer Interaction*, 9(2), 209.
- [7] Nilsson, M., & Simonsen, A. H. (2025). Visual journalism and verification at war: Norwegian and Swedish news outlets covering Ukraine. *Routledge*, 112.
- [8] Schleicher, K. (2025). Military, Government, and Media Management in Wartime. *Handbook of International Crisis and Risk Communication Research Second Edition*, 43–54.
- [9] Kyryliuk, O. (2021). Fabricated frames as a way of erasing historical memory (based on the discourse of Russia's aggression against Ukraine). *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17, 1423–1437.
- [10] Decree of the President of Ukraine on the implementation of the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated April 28, 2017 «On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)» (2017, May, No. 133/2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17#Text>.

Анастасія Муслімівна Мерник

Доктор юридичних наук, доцент
Член-кореспондент НАПрН України
Національна академія правових наук України
61024, вул. Григорія Сковороди, 70, Харків, Україна

Провідний науковий співробітник сектору теоретико-методологічних
проблем організації державної влади
Науково-дослідний інститут державного будівництва та
місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
61002, вул. Чернишевська, 80, Харків, Україна

Anastasiia M. Mernyk

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor
Corresponding Member NALS of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Leading researcher of the sector theoretical and methodological
problems of the organization of state power
Scientific Research Institute of State Building and Local Government
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61002, 80 Chernyshevska St., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Мерник А. М. Засоби медіа, як інституції громадянського суспільства, в умовах воєнного стану. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Том 32. №4. С. 15–29.

Suggested Citation: Mernyk, A. M. (2025). Media as Civil Society Institutions in the Conditions of Martial Law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(4), 15–29.

Стаття надійшла / Submitted: 14/10/2025

Доопрацьовано / Revised: 14/11/2025

Схвалено до друку / Accepted: 18/12/2025